

Juryrapport Karel van Mander Prijs 2018

Sinds 1958 reikt de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici (VNK) jaarlijks de Karel van Mander Prijs uit voor een waardevolle wetenschappelijke publicatie die op een overtuigende wijze nieuw licht werpt op de kunstgeschiedenis. De jurering voor deze prijs vindt plaats op basis van de VNK-Bibliografie, een beredeneerde lijst van publicaties die de afgelopen vijf jaar over een kunsthistorisch onderwerp zijn verschenen. Dit jaar gaat het om de bibliografie *Beeldende Kunst en Kunstnijverheid tot 1550* met publicaties verschenen tussen 2013-2017. Deze omvangrijke VNK-Bibliografie is met veel zorg samengesteld door Kirsten Derks en ingeleid door Claudine Chavannes-Mazel, waarvoor de VNK hen zeer dankt.

De jury van de Karel van Mander Prijs kent een jaarlijks wisselende samenstelling. De jury 2018 bestaat uit Prof. dr. Jeroen Stumpel (em. hoogleraar Iconologie en Kunsttheorie, Universiteit Utrecht), Dr. Micha Leeflang (conservator Museum Catharijneconvent, Utrecht), Dr. Bram de Klerck (universitair docent Kunstgeschiedenis van de renaissance en barok, Radboud Universiteit) en Dr. Margreet Wolters (Conservator Technische Documentatie, RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis). Voorzitter en secretaris van de jury zijn respectievelijk Dr. Annette de Vries (tevens voorzitter VNK) en Menno Jonker MA (bestuurslid VNK).

In het algemeen merkt de jury op dat het onderzoeksveld *Beeldende Kunst en Kunstnijverheid tot 1550* een zeer divers palet aan kunsthistorische publicaties laat zien, dikwijls zeer oorspronkelijk en voorzien van belangrijke, nieuwe invalshoeken. De jury signaleert ook dat steeds vaker publicaties van meer dan een auteur verschijnen die eigenlijk een nominatie waard zijn, maar die vanwege de huidige criteria van de Karel van Mander Prijs buiten de boot vallen. De jury stemt dan ook van harte in met het voornemen van het bestuur van de VNK om deze criteria te moderniseren. Bij de uiteindelijke selectie van de nominaties heeft de jury primair gekeken naar het wetenschappelijk belang voor het kunsthistorische vakgebied, maar ook vernieuwing, toegankelijkheid en publieksgerichtheid zijn meegewogen. Na een intensieve en inspirerende gedachtewisseling besloot de jury uiteindelijk de volgende vier publicaties te nomineren voor de Karel van Mander Prijs 2018 (in alfabetische volgorde):

- Anne Margreet As-Vijvers, *Re-making the margin: The Master of the David Scenes and Flemish manuscript painting around 1500*, Turnhout (Brepols) 2013.
- Jan de Jong, *The power and the glorification: Papal pretensions and the art of propaganda in the fifteenth and sixteenth centuries*, University Park (Penn State University Press) 2013.
- Elsje van Kessel, *The lives of paintings: Presence, agency and likeness in Venetian art of the sixteenth century*, Leiden (Leiden University Press) 2017.
- Matthias Ubl, *Der Braunschweiger Monogrammist: Wegbereiter der niederländischen Genremalerei vor Bruegel*, Petersberg (Michael Imhof Verlag) 2014.

Anne Margreet As-Vijvers, *Re-making the margin: The Master of the David Scenes and Flemish manuscript painting around 1500*

Deze imposante publicatie van Anne Margreet As-Vijvers, zelfstandig kunsthistorica, biedt een uitvoerig overzicht van de boekverluchting in Brugge rond 1500, met de nadruk op het aspect van margedecoraties. Het boek is een ode aan een tak van wetenschapsbeoefening die sterk onder druk staat: de boekverluchting. Het is een onmisbaar en ongelooflijk grondig naslagwerk voor onderzoekers die zich bezighouden met de Vlaamse miniatuurkunst van de vijftiende en vroeg zestiende eeuw.

Het boek, ruim voorzien van afbeeldingen en opgedeeld in twee delen, behandelt een nieuwe stijl van margedecoraties, rond 1500 geïntroduceerd in Brugge door de Meester van de David-scènes. Het eerste deel gaat in op de functie, betekenis en ontwikkeling van margedecoraties en geïsoleerde motieven. Vervolgens komt de Meester van de David-scènes en de door hem verluchtte werken aan bod (inclusief een grondig uitgevoerd catalogusdeel van het werk van de Meester van de David-scènes). Ondanks dat deze verluchter wordt beschouwd als de bedenker van de nieuwe stijl en hij tevens bij naam wordt genoemd in de titel van het boek, biedt deze publicatie veel meer dan alleen een biografie en oeuvre. De auteur plaatst hem namelijk ook in context door uitvoerig aandacht te besteden aan het gebruik van modellen, overstijgende werkplaatspraktijken, andere verluchtters (waaronder Simon Bening), en de afnemers.

Het tweede deel van de publicatie bevat grondige beschrijvingen van handschriften die niet direct tot de kerngroep van handschriften van de Meester van de David Scènes kunnen worden gerekend, maar wel zeer relevant zijn voor de bredere context. *Re-making the margin* is in al zijn omvattendheid en oog voor detail voor de komende decennia een standaardwerk voor het onderzoek naar boekverluchting.

Jan de Jong, *The power and the glorification: Papal pretensions and the art of propaganda in the fifteenth and sixteenth centuries*

In *The Power and the Glorification* onderzoekt Jan de Jong hoe de pausen in de vijftiende en zestiende eeuw hun afkalvende politieke positie weer probeerden te versterken. De Jong, kunsthistoricus aan de Rijksuniversiteit Groningen, behandelt daartoe vijf locaties van frescodecoraties die tussen ongeveer 1490 en 1575 zijn ontstaan in onder meer het Vaticaan en de Engelenburcht, beide in Rome, en de Villa Farnese in Caprarola. Steeds blijkt daarin geschiedvervalsing om redenen van pauselijke propaganda een rol te spelen. Pausen lieten zichzelf en hun voorgangers – soms ook in elkaar geschoven door pausen uit het verleden te voorzien van portretten van recentere collega's – even onverstoortbaar als schaamteloos uitbeelden als de militaire triomfators of overwinnaars van heidenen en ketters, die ze in werkelijkheid niet waren.

Op een voorbeeldige wijze laat De Jong de renaissance zelf aan het woord. Naast de neerslag van de resultaten van moderne kunsthistorische methoden in het onderzoek naar iconografie en functie, is zijn boek ook een receptiegeschiedenis. De ruggengraat ervan wordt gevormd door ruimhartig geciteerde reacties van tijdgenoten, zoals de Duitser Johann Fichard (1536), de Fransman Michel de Montaigne (1580) en de Nederlander Aernout van Buchel (1587). Daarmee overstijgt de studie de stadia van louter beschrijving en interpretatie, en verleent zij de bestudeerde casussen een cultuurhistorische context. Zo wordt bijvoorbeeld ook duidelijk dat lang niet iedereen destijds de pauselijke manipulatie doorzag.

Aan de hand van de oude beschrijvingen van de fresco's en transcripties van de opschriften die er vaak bij horen, roept De Jong een fascinerend beeld op van de voorstellingen en vooral van de manier waarop scènes ontleend aan de recente

geschiedenis afweken van de werkelijke gebeurtenissen. Op deze manier blijkt steeds weer hoe pausen in de renaissance een ogenschijnlijk vanzelfsprekende autoriteit aan hun ambt verbonden.

Elsje van Kessel, *The lives of paintings: Presence, agency and likeness in Venetian art of the sixteenth century*

De term *agency*, genoemd in de ondertitel van dit innovatieve boek, is afkomstig van de antropoloog Gell, en duidt op de actieve uitwerking die levenloze objecten op levende mensen kunnen hebben - schilderijen in dit geval. Aan de hand van een aantal bijzondere *case studies* laat Van Kessel, thans verbonden aan de University of St Andrews, niet alleen zien wat mensen met schilderijen konden doen, maar ook wat schilderijen deden met mensen. Het gaat vooral (maar niet uitsluitend) om de *agency* van portretten, die soms werden benaderd als echte mensen. Ze werden gekust, vereerd en toegesproken of ze zaten soms zelfs aan bij een banket; alsof ze gasten waren van vlees en bloed, in plaats van pigment op doek.

Waardering voor de kunst en het auteurschap van de kunstenaar was in deze pre-moderne periode al aanwezig in de rol die aan schilderijen werd toegekend. Dat is het onderwerp van het hoofdstuk over een portret geschilderd door Titiaan. De faam van de maker bepaalde hier in een wonderlijke samenhang met de veronderstelde religieuze kracht van het werk de eerbied voor het schilderij. Maar meestal ontvangen de (besproken) schilderijen hun speciale bejegening eerder vanwege hun werking en context, dan vanwege de reputatie of het talent van de maker. In het boek wordt een aantal van de soms vreemde gedragingen rond profane schilderijen op een verhelderende manier gerelateerd aan de omgang met sacrale beelden, aan bestaande civiele ceremonies in de Venetiaanse republiek of aan de politieke positie van bepaalde groepen in de Venetiaanse samenleving.

De gecombineerde toepassing van kunsthistorische, antropologische en sociologische perspectieven levert een verrassende kijk op de rol die beeldende kunst in deze tijd kon vervullen. Het boek stemt ook tot nadenken over de manier waarop in huidige collecties en musea niet alleen sacrale, maar vooral ook profane schilderijen worden getoond, los van de sociale en actieve rol die zij eens hadden.

Matthias Ubl, *Der Braunschweiger Monogrammist: Wegbereiter der niederländischen Genremalerei vor Bruegel*

Deze Duitstalige monografie met uitvoerige oevrecatalogus is gewijd aan de Monogrammist van Brunswijk, een anonieme schilder werkzaam in het tweede kwart van de zestiende eeuw, die ondanks verwoede pogingen niet nader is te identificeren. Het boek is zeer rijk geïllustreerd en geschreven in een prettig leesbare stijl. Ubl, conservator vroege Nederlandse schilderkunst van het Rijksmuseum, laat met dit boek zien dat hij met groot gemak en veel kennis van zaken uiteenlopende disciplines binnen de kunstgeschiedenis kan hanteren. Van beschouwingen over de iconografie, verteltrant van de schilder en diepgaande analyses van technische documentatie tot het secuur duiden van de werkplaatspraktijk, de schildertechniek en het onderscheid tussen originelen, atelierversies en kopieën: zelden werd een veelheid aan aspecten op zo'n voortreffelijke wijze in een monografie bijeengebracht.

Het belang van deze kunstenaar met een klein, maar kwalitatief hoogstaand oeuvre, verdient een dergelijke aanpak. De Monogrammist van Brunswijk speelde een grote rol in de eerste helft van de zestiende eeuw en was een belangrijke spil binnen het netwerk van kunstenaars van die tijd. Zijn innovatieve aanpak bij het ontwikkelen van nieuwe thematieken en composities had diepgaand effect op latere generaties, waaronder Pieter Aertsen, Joachim Beuckelaer en Pieter Bruegel de Oude. Met Ubls monografie is de kunstgeschiedenis een fundamenteel bouwwerk rijker.

De jury is – ondanks de grote waardering voor de andere nominaties – uiteindelijk unaniem van mening dat het werk van Matthias Ubl met lof de Karel van Mander Prijs 2018 verdient. Het werk laat overtuigend zien dat een 'klassiek' monografische studie in diepgang en breedte een vernieuwende en blijvende impact kan hebben op de kunsthistorische wetenschapsbeoefening. De jury feliciteert Ubl met deze prestatie van formaat en hoopt dat dit werk aanspoort tot een herwaardering van de kunsthistorische monografie als belangrijk genre binnen het kunsthistorisch vakgebied.

7 november 2018